

ABDULRAZAK GURNAH • Ayrılışın Hatırası

Memory of Departure

© 1987 Abdulrazak Gurnah

Bu kitabın yayın hakları Rogers, Coleridge and White Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 3348 • Dünya Edebiyatı 308

ISBN-13: 978-975-05-3562-8

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYAN Necdet Dümelli

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Emmanuel Ekong Ekefrey, “Mutlu Kavuşma”, 1990

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ABDULRAZAK GURNAH

Ayrılışın Hatırası

Memory of Departure

ÇEVİRİ VE ÖNSÖZ

Müge Günay

ABDULRAZAK GURNAH 1948'de Doğu Afrika kıyısındaki Zanzibar'da doğdu. Anadili, Afrika'da seksen milyon kişinin konuştuğu Svahili'dir. İlköğrenimini İngiliz okullarında tamamladı, çocukluğunda gittiği Kuran kursunda Arapça öğrendi. Gençliğinde Zanzibar Ayaklanması'na (1964) ve sonrasında kurulan sosyalist rejimin çalkantılı yıllarına tanıklık etti. 1968'de İngiltere'ye gitti. Yükseköğrenimini Kent Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora tezinde (1982) kolonyal söylemin Doğu Afrika, Karayip ve Hindistan edebiyatındaki izdüşümlerini analiz etti. İhtisasını postkolonyal edebiyat alanında yaptı. Halihazırda Kent Üniversitesi'nde emeritus profesör olarak İngiliz edebiyatı ve postkolonyal edebiyat dersleri veriyor. İlk romanı *Ayrılmışın Hatırası*'nda (1987) Afrika'da geçen gençlik yıllarının ardından ülkeyi terk eden Hassan karakterinin hafızasında yer etmiş Afrika imgesini postkolonyal dönemin kimlik sorunları ışığında inceledi. İkinci romanı *Hacılar Yolu* (1988) ismini Winchester şehrini Canterbury'deki Thomas Beckett mabedine bağlayan yoldan alır. Daha iyi bir yaşam umuduyla İngiltere'ye gelen Tanzanyalı Davud, karşılaştığı göçmen karşıtı tutumlardan dolayı paranoyaklaşır ve çareyi Tanzanya'daki geçmişini tamamen silmekte arar. *Dottie*'de (1990), Dottie Badoora Fatma Balfour karakteri üzerinden benzer bir yabancılaşma sorunu tartışılır. Fatma Balfour'un melez kimliği; ırk ve etnisite sorununun göçmen ve sürgün karakterlerindeki travmatik etkilerinin yakıcı bir simgesidir. *Cennet*'te (1994) Gurnah, Yakup'un oğlu Yusuf'un Kuran'da anlatılan hikâyesini 1900-1914 döneminin Doğu Afrika'sına uyarlar. Kolonyal söylemin Afrika'ya dair klişeleri kölelik, tarihin çarpıtılması, İslâmofobi gibi meseleler üstünden ele alınırken Yusuf'un bireysel hikâyesi bir yandan kolonyalizmin öte yandan despotizmin eleştirisine açılan ikili bir işlev görür. *Deniz Kenarında* (2001), emperyal pedagojinin Afrika'nın yerli geleneklerine tesirinin doğurduğu verimli paradoksları konu eder. Salih Ömer, Kuran eğitimi almaktan duyduğu geleneksel kıvanç ile kolonyal eğitimin kazandırdığı dünya bilgisi arasında bocalarken yeni Afrika'ya özgü çelişkiler ete kemiğe bürünür. *Son Hediye* (2011), 1996'da yayımlanan *Sessizliğe Hayranlık* (2018) ile birlikte bir nehir romanı anlatıdır. *Sessizliğe Hayranlık*'in isimsiz anlatıcısı ülkesini terk eden bir Zanzibarlı muhaliftir; Britanya'ya yerleşip evlendikten sonra öğretmenlik yapar. Hayatının en istikrarlı görünen döneminde bireysel tarihini yazmaya karar verdiğinde, aslında hiç de istikrarlı olmayan, kayıp ve kırılan bir bastırılmış benlikle yüzleşmek zorunda kalır. *Son Hediye*'de ise Gurnah, bu isimsiz anlatıcısının hikâyesini kültürel farklılıkları, belleğe kazanmış tarifsiz acıları kateden bir anlatıya doğru genişletir. *Kumdan Yürek* (2017) ise Shakespeare'in *Kısasa Kısası*'nı modern bir Afrika dramıyla, yürek yakıcı bir ayrılık hikâyesiyle buluşturur. Gurnah'ın hakikat anlayışı, gerek kolonyal dönemin karamsar ve toptancı tasvirlerini gerekse milliyetçi şovenizmi reddeden bir sahici kimlik arayışına dayanır. Gurnah, romanları dışında, Salman Rushdie, Anthony Burgess, Joseph Conrad, Vidiadhar Surajprasad Naipaul, Zoe Vicomb gibi yazarlar hakkında edebiyat eleştirileri yazdı ve eleştirel kitaplar hazırladı. Son olarak 2021 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

*Leila ile Sarah'ya,
ve SVG'ye...*

Annem arka bahçedeydi, ateşi yakıyordu. Mırıldandığı duanın bir kısmını işittim dışarı çıkarken. Kömürü tutuşturmak için başını maltızın üstüne eğmiş, usulca üflüyordu. Bir tencere su ayağının dibinde hazırды. Annem etrafa bakınca, ateşin yüzünü kararttığını, gözlerini yaşarttığını fark ettim. Ekmek almak için para isteyince, dikkatini ateşe vermişken rahatsız edilmek hoşuna gitmemiş gibi kaşlarını çattı. Elbisesinin üst kısmına elini sokup içine parasını koyduğu düğümlü mendilini çıkardı. Elime bıraktığı bozukluklar vücudunun sıcaklığıyla ılınmıştı ve köşesiz oluşlarıyla yuvarlak ve yumuşak bir his veriyorlardı.

“Çok geç kalma,” dedi ve yüzüme bakmadan tekrar ateşe döndü. Ona veda etmeden çıktım evden, ama arkamı döner dönmez üzüntü duydum böyle yaptığım için.

O sırada otuzlu yaşlarının başındaydı, fakat daha yaşlı görünüyordu. Saçları şimdiden ağarmıştı ve yıllar çökertmişti yüzünü, acıyla yıpratmıştı. Bakışları genelde sitemkârdı ve küçük ihmalkârlıklar bile gözlerini öfkeyle dikip bakmasına yetiyordu. Bazen yavaşça ve isteksizce de olsa bir tebessümle canlanıyordu yüzü. O söz konusu olunca, kendimi suçlu

hissediyordum, ama yine de yetişkin bir erkek olmaya geçişimi kutlamak için gülümsemiş olabileceğini düşündüm.

Evin yanından inen dar, karanlık sokak boyunca yürüdüm. Ağır çiy havadaki tozu çökertmiş, yol kenarındaki kulübelerin teneke çatılarını parlatmıştı. Yol, çukurlar yüzünden delik deşik olmasına karşın, iki yanında sağlı sollu uzanan kulübelere kıyasla daha düzgün ve sağlam görünüyordu. Burası işçilerin ve ipsiz sapsızların yaşadığı, kart fahişelerin ve süslü püslü homoseksüellerin iş tuttuğu, sarhoşların ucuz *tende*¹ için geldiği, ne idüğü belirsiz seslerin geceleri sokaklarda acıyla inlediği Kenge'ydi. Bozuk yoldan sarsılarak ve gacırdayarak boş bir otobüs geçip gitti. Yeşil-beyaza boyanmıştı; farları sabah ışığında zayıf ve sarıydı.

Mzambarau ağacını çevreleyen meydan günün bu erken saatinde boştu. Yeşil camiden mırıl mırıl ibadet sesleri geliyordu, müminler toplanıp korunaklı bir grup oluşturmuştu. Uzakta bir horoz ötüyordu. Taşların sivri uçları meydandaki toprağı delip çıkmıştı; dikkatsiz ayaklar için tehlike teşkil ediyordu. Toprak yağmurlarla birlikte ot bürümüş arazilere dönüşecekti, ama şu an kurak mevsimin ortasıydı.

Kenge denize çok yakındı. Deniz havası şehirde daima hissediliyordu. Havanın boğucu olduğu günlerde insanların burun deliklerine ve kulaklarına tuz yapışıyordu. Ilık sabahlarda deniz esintisi çıkar, güne başlarken şehrin kalbini ferahlatırdı. Geçen yıllar boyunca köle tacirleri yürümüşü bu sokaklarda. Ayakları çiylerin ıslaklığında serinlemiş, kalpleri kötülükle kararmış bu kişiler yanlarına ganimet olarak aldıkları sıra sıra gençleri denize doğru sürerdi.

Yemenli dükkâncı bana ekmeği hiç konuşmadan verdi. Uzattığım parayı almadan önce ellerini bir dilenci gibi hürmetle gömleğine sildi. Yüzünde yaltaklanan bir gülümseme vardı, ama ağzının içinde bir küfür geveledi.

1 (Sv.) Hurma.

Eve gittiğimde babam namaz kılıyordu. Arka bahçede yere oturmuş, bacaklarını altında katlamıştı. Gözleri kapalıydı, başını göğsüne eğmişti. Yumruk yaptığı elleri dizlerinin üstündeydi, sağ elinin işaretparmağı yeri gösteriyordu.

Ekmeği dilimledim, sonra gidip kız kardeşlerimi uyanırdım. Babaannemin odasında birlikte uyuyorlardı, bu odanın duvarları daima buram buram koltukaltı ve ter kokardı. Babaannemin küçülmüş bedeni kat kattı, kolu yatağın yanından sarkmıştı. Zekiye onun yanında yatıyordu. İki kız kardeşimden büyük olanı oydu, uyanmıştı bile. Saide'yi uyandırmak hep daha zordu. Onu sarsınca sırtını dönüp öbür tarafa kayarak huzursuzca homurdandı. Bu hareketi gıcık etti beni ve en sonunda omuzlarından tutup salladım onu.

“Eh! Ne yapıyorsun sen?” diye çıkıştı babaannem, Saide'nin sızlanan sesine uyanmıştı. “Yavaş. Hepimizi öldürmek mi istiyorsun? Dikkatli olsana. Duyuyor musun beni?”

Bi Mkubwa derdik ona, Büyük Hanım. Narin ve nazik görünürdü, ama hiç merhameti olmayan, zalim biriydi. Ben dönüp giderken, onun arkamdan söylendiğini duydum.

“İnsan bir şey der. Bir selam sabah eder. Gel buraya!” dedi ve birden, “Arsız velet! Beni ne sanıyorsun? Gel buraya!” diye sesini yükseltti.

Arka kapının önünde durdum, bağırışının kesilmesini bekledim. Babama yakındığını duydum, sesi acı çeken birinin sesi gibi yükselmişti. Babam hâlâ bahçede, önümde oturmuş namaz kılıyordu. Annem ona baktı, ama o etrafındaki bağırış çağırışa gözlerini kapamıştı. Bana dönüp başını salladı annem. *İşte yine başlıyor.* Kitaplarımı almak için aceleyle içeri girdi ve beni bir an babamla baş başa bıraktı. Bana bir dilim ekmeğe verdi ve bir fincan çay için de bozuk. Bu, on beşinci doğum günümün sabahıydı.

Beş yaşından beri gittiğim Kuran kursunda erkek çocukların on beş yaşında Allah'a hesap verecek yaşa geldiğini öğrenmiştim. Kız çocukları bu olgunluğa dokuz yaşında erişiyor. Vücut salgılarıyla ilgili bu. Allah öyle buyurmuş.

“On beş yaşına geldiğinde,” demişti babam, “artık her şey seninle Allah arasındadır. Allah'ın melekleri işlediğin her günahı amel defterine yazar. Kıyamet günü, yaptığın kötülük ve iyilikler kıyaslanır. Allah'ın buyruklarına uyarsan cennete gidersin. Günah işlersen cehennemde yanarsın. Kemiklerine kadar yanarsın, sonra tekrar vücuda gelersin ve tekrar yanarsın. Bu sonsuza dek sürüp gider. Allah'tan başka tanrı yoktur ve Muhammet onun elçisidir. Günde beş vakit namaz kılmalıyız, ramazanda oruç tutmalı, her sene zekât vermeli ve Allah bize imkân vermişse hayatımızda en az bir kere Mekke'ye gitmeliyiz. Cehennemi yedi kat yaratmıştır Allah. En alt kat yalancılar ve ikiyüzlüler içindir, dindar gözüküp kalplerinde şüphe olanlar için.

Bir kâfir ya da yabani olarak doğmadığın için, O'nun hikmetini ve ilmini sana öğretebilen bir ailen olduğu için Allah'a her gün şükretmelisin. Sen bir müminsin, Allah'ın kulusun. Birkaç yıl içinde on beşine gireceksin, erkek olacaksın. O'na şimdiden itaat etmeyi öğren, yoksa sonsuza dek cehennem ateşinde yanarsın.”

On beş yaşına girdiğim gün her sabah olduğu gibi yine aynı otobüs beni okula götürdü. Yine aynı yüzler vardı otobüste; yine aynı kızlar bizden ayrı, erkeklerin varlığından duydukları sıkılgan huzursuzluk içinde bir arada oturuyordu. Onların arasında beğendiğim kızı aradı gözlerim. Saçları omuzlarına dökülmüştü. Arzularımı gülünç kılan bir resmiyet taşıyordu duruşu. Yanındaki kız daha munis görünüyordu. İkisi de önümde oturuyordu ve ben adlarını sormaya bile cesaret edemiyordum. Kanımın kaynadığı düşlerle dolu geceleri düşündüm... Erkek olduğum günün sabahı.

Okuldan dönerken beyaz badanalı loş camiye girdim. Yerler cemaatin oturması için canlı renklerle dokunmuş bir halıyla kaplanmıştı. Kalabalığın arasına karışıp Allah'la hesap defterimi açtım.

Yeri sert sert çiğneyen ayakların kaldırdığı toz bulutları sarmıştı etrafı. Ağaçlar öğlen güneşine dik dik bakıyordu. Sıcağın etkisiyle azap çeken deniz döne döne kavrulup buharlaşıyor, sise ve pusa dönüşüyor, güneşin ardından gelen serinlikle koyulaşıyordu.

Rihtıma yaklaştıkça balık pazarının kokusunu duydum. Bazı balıkçılar hâlâ oradaydı. Balıkçıların çoğu gece çalışır, öğlen ezanıyla birlikte eve gidip yatar. Her gece küçük kayıklarını suya indirip gözden kaybolurlardı. Bazıları birkaç gün boyunca dönmezdi ve sonra büyük bir mücadele sonucu yendikleri bir köpekbalığı ya da kılıçbalığıyla çıkıp gelirlerdi. Küçükken bunun şanlı ve özgür bir hayat olduğunu, erkeğe yaraşır bir hayat olduğunu düşünürdüm.

Denizden esen tuzlu rüzgâr vuruyordu yüzüme. Kıvrılan dalgakıran boyunca uzanan iskelenin kokusu toynakların gürültüsüne karışıyordu. Adalardan gidecek sığırları yüklüyorlardı orada. Besi hayvanları çeçesineği yüzünden adalarda rahat edemiyordu. Bu yüzden yerli tüccarlar her ay yaşlı ve hastalığa yakalanmış sığırları Arap yelkenlilerine yükleyip karşı kıyıya geçiriyordu.

Yaşlı Bakari'yi balçığa dönmüş sahilten merdivene doğru yürürken gördüm. Küçükken bana denizi ve balıkçıları anlatırdı Bakari. Hep nazikti bana karşı. Bazen eve götürmem için bir dilim kızarmış manyok ya da biraz balık verirdi. Denizin onu korkuttuğundan bahsederdi. İnsanların aslında denizi hiç bilmediğini söylerdi. "Bir canavardır deniz," derdi. "Derin mi derin, öyle derin ki inanamazsın. İçinde dağlar, ovalar ve pek çok insan kalıntısı var. Avlanan köpek-

balıkları. Su kuşlarının tiz çığlıkları. Bir ölüm çukurudur deniz.” İncinmiş ve deforme olmuş bir kas gibiydi vücudu. Bir an gözlerini kısarak baktı bana, ardından gülümsedi.

“Nasılsın?” diye sordu. “Annen, baban nasıl?”

“*Ehlen mzee* Bakari, iyiler.”

“Ya okul? İyi gidiyor mu? Bir gün doktor olacaksın,” dedi ve gülümsedi.

“Bir sorun yok.”

Başını sallayarak onayladı.

“*Elhamdülillah*. Allah’ın bize nasip ettiği bu nimetler için *Elhamdülillah* de,” dedi ve benim de Allah’a şükretmem için bekledi. “Eh, artık eve uyumaya gitsem iyi olacak. Ailene hürmetlerimi ilet.” Sonra el sallayıp uzaklaştı bu yaşlı, başı öne eğik, iki büklüm adam.

Bakari bazen cinnet geçirirdi. Karısını ve çocuklarını döverdi. Bir keresinde karısını ateşe vermişti. Kızlarından birinin üstünde sandalye kırmıştı, bu yüzden kız hâlâ bayılma nöbetleri geçiriyor ve doğru düzgün konuşamıyordu. Sonra tövbe ederdi, kendini odaya kapatıp Allah’a onu affetmesi için dua eder, canını alması için yakarır, ailesine onu bağışlaması için yalvarırdı. Onu akıl hastanesine kapatacaklarından korkuyordu. Kimse çıkamıyordu akıl hastanesinden. Orada mahkûmların gerçekten deli mi, yoksa kalacak bir yer arayan esrar bağımlıları mı olduklarını anlamak için dövüyorlardı onları.

Bakari Allah’ın dünyadaki tek hakikat olduğunu söylerdi. Ve eğer Allah ona çürük bir kafa vermişse bu O’nun takdiri idi. Biz sadece doğru olduğunu düşündüğümüz şeyi yapabirdik, Allah’ın bizden istediğini düşündüğümüz şeyi.

Deniz havası göğsümdeki ağrıya iyi geldi. Deniz çekiliyordu, balıkların kayıkları hemen yanı başlarında, çamurun içinde duruyordu, uskundurular yosun bağlamıştı. Güneş

yeşil, balçık gibi sahile vurunca pis bir koku yükseldi. Dalgakıranın biraz ilerisindeki Liman Polisi'nin teknesi hızla limana yöneldi. Bir gemi yaklaşıyordu.

Eve gitmem gerektiğini biliyordum, çünkü onlara tabiydim. Geri dönmezsem beni aramaya çıkarlardı. Sonra beni döverler, severler ve Allah'ın sözlerini hatırlatırlardı. Beni odadan odaya ve oradan da bahçeye kovalar, pataklarlardı. “Kimseyi dinlemiyor bu çocuk. Bizden, soyadından utanıyor. Şu yalancıya bak. Bu oğlanı hak edecek ne yaptık biz?”

“Hiç dinlemiyor,” derdi büyükannem, babamın öfkesini körüklerdi.

“Bu kadar üstüne gitmek doğru mu?” diye karşı çıkardı annem, sinirlerine hâkim olmakta zorlanan bir sesle, yaralı yavrusu için endişelenerek. En sonunda katı bir ifadeyle odasına çekilirdi. Ne gerek var buna? Kirli denizin kenarında vakit geçirmek, kargaşa ve aşağılanmadan uzakta kalmak daha iyiydi.

Uzaktaki, Yunan denizcilerle ve Tayland pirinciyle yüklü gemi biraz daha yaklaştı.

Bana hep doğduğumda ne kadar zayıf olduğumu anlatırlar. Abim Sait benden on sekiz ay önce doğmuş. Bir tür madrabaz olan büyükbabamın adı verilmiş ona. Sait'in doğduğu gün babam sarhoş olup bir sinemanın otoparkında yere devrilmiş halde bulunmuş. Babaannem yeni doğan bebek için dualar okuyarak Allah'tan onu öbür insanların nazarından korumasını dilemiş.

Doğumum annem için epey acılı olmuş. Babaannem, Allah canımı almasın diye bana Kuran okuması için birinin çağırılması gerektiğini söylemiş. Zemzem suyuyla yıkamışlar beni ve üstünde Kuran'dan ayetlerin yazılı olduğu örtülere sarmışlar. Sonunda yaşamama izin vermesi için Allah'ı ik-

na etmişler. Benden üç sene sonra Zekiye doğmuş. Ben de, Sait de pek umursamamıştık Zekiye'nin doğumunu. Bir kız kardeş ne işe yarardı ki? Sait sık sık döverdi beni. Büyüktü benden. Bunu beni güçlü kılmak için yaptığını söylerdi. Sait'in birçok arkadaşı vardı ve altı yaşına geldiğinde oğlan çocuklarını becermeye başlamıştı. Bana sokak kedilerini kovalamayı ve onları bükülmüş metal kablolarla dövmeyi öğretmişti. Meyve çalmak için, çitli bahçelere akın ederdik. Dilencileri ve delileri kandırırđık. Sait daha güçlü olayım diye beni öbür oğlanlarla kavga etmeye zorlardı. Genellikle hayal kırıklığına uğrar, beni kenara itip yenildiğim kavgayı bitirirdi. Yara bere içinde eve döndüğümde o dayak verdi. "Bir daha başımı belaya sokarsan öldürürüm seni piç. Duyuyor musun beni?" derdi babam ona vururken. Bir müddet sonra babaannem müdahale ederdi. Annem beni bahçeye çıkarırdı. Sait ise babaannemin odasında hüngür hüngür ağlardı. Babam çoğu gece evde uyumazdı.

Sait hiçbir zaman uysal olmadı. Hep kavga eder, dayıların ve dayak verdi. Annem gözlerinde yaşlarla daha iyi huylu olması için ona yalvarırken, o gülerdi. Babam onu dövdüğünde ağlardı hep, odada kendini yerden yere atar, acıyla bağırıp babamın bakmadığını düşündüğü anlarda bana göz kırparđı. Çok iriydi. İnsanlar bizi birlikte gördüklerinde babam öldükten sonra Sait'in beni mirastan mahrum edeceğini söylerdi. Sait'e şeker alması için harçlık verildiğinde o, küçük oğlanlara sessiz bir köşede şortlarını indirmeleri için para öderdi. Beni de ona katılmam için ikna etmeye çalışırdı. Bazen bana bir oğlan getirir ve çocuğun onu becermemi istediğini söylerdi. Aceleyle fısıldardı bunu... Onun hissettiği şeyi hissetmeye çalışırdım, ama hayal kırıklığına uğrattırdım onu. Ben paramla şeker alırdım ve hep yarısını ona verirdim.

Bir keresinde mahalledeki bir çocuğu dövdüğümüz için gözaltına alındık. Sait çocuğu ağaca bağlayıp kırbaçladı. Ço-